

A JUHÁSZAT HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A BIHARI TÉRSÉGBEN I.

NÁBRÁDI ANDRÁS dr. – JÁVOR ANDRÁS dr. – MOLNÁR GYÖRGYI dr. –
SZÜCS ISTVÁN dr. – KUKOVICS SÁNDOR dr.

ÖSSZEFOGLALÁS

A juhászati felmérés eredményei kiválóan reprezentálják az országos tendenciákat amellet, hogy számos vonatkozásban a térség kedvezőtlen adottságai felerősödnek. A tapasztalatok alapján számos következtetés vonható le a juhágazat stratégiájának kialakításához, amelyek közül az öt legfontosabbat az alábbiakban fogalmazzuk meg:

(1) A bihari térség juhászatainak alacsony az állománykoncentrációja, kedvezőtlen a fajtaösszetétele, rossz az eszközellátottsága, alacsony a hatékonysága. Ebből következően egyaránt versenyképtelen a hazai élvonallal és az Európai Unió átlagával szemben. Ezen tényezők együttes javításában nem köthetők kompromisszumok.

(2) A rendelkezésre álló takarmánybázis, legelőterület, épületállomány – bár kapacitásában lehetőséget biztosítana több anyajuh tartásához is, növelve a hatékonyságot – nehezen hasznosítható, mert korszerűtlen.

(3) A juhászok szakmai felkészültsége elmarad a kívánatos szinttől és ugyancsak alatta marad a „potenciális” lehetőségeiknek, mert mind a mai napig nem jöttek létre azok a szaktanácsadási rendszerek, amelyek segítséget nyújthatnának napi gondjaik megoldásában.

(4) A fejlődés, a hatékonyságnövelés legfontosabb gátló tényezői a tőkehiány, a hitelgarancia és a magas kamatok. Az alacsony jövedelemtermelő képesség miatt – külső beavatkozás nélkül – nem indulhat be az a kezdeti fejlődés, amely olyan juhászati kialakulást indukálhatja és eredményezheti a térségben, amelyek mutatóiknál fogva vonzóvá válhatnak a további befektetések számára.

(5) A juhágazat jelenlegi állapotában alkalmatlan az Unió csatlakozására, amelyet alátámaszt az a nagyon mérsékelt optimizmus, amely a juhászokat jellemzi az Európai Unió csatlakozás kapcsán. Bár jó részük nem ismeri a csatlakozás ráható következményeit, de a magyar juhtenyésztés jelenlegi helyzetéből kiindulva nem lehet optimista. A derűlátás és a tenni akarás hiányában a juhászat esélyei csökkenhetnek, ezért szükség van a több éve ígért, de mindig elhalasztott ágazati állami célprogram beindítására.

(6) Ezzel segíteni lehetne a juhászati ágazatnak a fajta- és technológiaváltásban, ismeretek szerzésében, piacok szervezésében, a juhászok kiszolgáltatottságában, és végül Európai Unióban is versenyképes tenyészetek és a megfelelő méretű termelőegységek kialakításában valamint működtetésében.

A legelőhasznosításban a tömegtakarmányt fogyasztó állatfajok között a juhászat legnagyobb szerepet a kelet-magyarországi Hajdú-Bihar megyében játszik. Az elmúlt tíz évben az állománycsökkenés nem egyformán ment végbe az ország különböző térségeiben. Az 1986 évi-hez képest a juhászat felszámolása elmaradt az átlagostól a legtöbb anyajuhot tartó Hajdú-Bihar és Bács-Kiskun megyében, valamint Nógrádban, Baranyában, Tolna és Fejér megyékben. Az 1990-es években Hajdú-Bihar megyében – igaz nem tartósan – még állománybővítésre is sor került. A Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum Mezőgazdaságtudományi Kara, valamint az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Intézet kutatói OMFB pályázaton megbízást kaptak a bihari táj juhágazatának teljes körű felmérésére. A megbízott intézmény kérdezőbiztosok által 1999 év végén felkeresett minden¹ bihari térség községeiben található juhászatot (247) és felmérte a térség ágazatának jelenlegi helyzetét, törekedve olyan elemek értékelésére is, amely befolyást gyakorolhat a juhágazat hatékonyságára és versenyképességére. E felmérés eredményeit értékeljük, illetve hasonlítjuk össze egy korábbi (1995), hasonló módszerű országos elemzés adataival, mely vizsgálat a teljes magyarországi állomány 10%-át érintette. Az elemzés során az adatokat további szempontok alapján csoportosítottuk tekintettel olyan tényezőkre, amelyek jelentős hatást gyakorolhattak a termelés sajátosságaira és az eredményességre. A tanulmányban bemutatjuk a régió juh-állatállományának naturális jellemzőit, erőforrás ellátottságot, az értékesítés és az árbevétel szerkezetét, az innovációs hajlamot. Külön is vizsgáltuk az Európai Unió csatlakozás megítélését. Az elemző munkát követően a régió juhágazatának stratégiai fejlesztéséhez kívánunk hozzájárulni javaslatainkkal.

Biharra tradicionálisan az állattartás a jellemző. A szarvasmarha állomány mellett a mangalica sertés és a juh volt a térség meghatározó állatfaja. Az 1890-es években az uradalmak már „posztógyapjas merinó negretti” állományt, míg a kistenyésztők a

cigája és racka állományt tartották. A nagy gyepterületek és a szálastakarmánytermelés lehetőségei napjainkban is elsősorban a szarvasmarha- és a juhtartást indokolják. Sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy jelenleg több helyen üresen állnak az eredetileg juhtartásra készült épületek és nem hasznosítják a legelőterületeket sem.

A TÉRSÉG JUHÁSZATAINAK JELLEMZŐI

A felmérő munka eredményeinek értékeléséhez szükséges, hogy tisztában legyünk az állománymérettel és a biológiai alapokkal, amely alapvetően meghatározza a termelés potenciális lehetőségeit. A megkérdezett 247 juhtartó, illetve tenyésztő összesen 16 549 juhot tart, amely létszám gyakorlatilag megegyezik a két évvel ezelőtti állapottal. Az átlagos létszám tenyészetenként 67,41 anyajuh, ami rendkívül alacsony átlagos állományméretnek tekinthető és gyakorlatilag gátja a termelési színvonal növekedésének. Az országos átlagtól is elmarad az érték, ami azt is jelzi, hogy az ország szegényebb vidékei közé tartozik a terület. Az *üzemi méret alakulását* az 1. táblázat ismerteti.

Az elemzés kitér az *anyajuhok fajtankénti megoszlására* is. A régió juhászatának 94%-a merinó, 1%-a cigája, 1%-a racka. Nem éri el a 2%-ot a hús- és tejelőfajta (valószínűleg keresztezett), míg 4% meghatározhatatlan genotípusba tartozik. Az országos felmérés arról tanúskodik, hogy az anyák 83,47%-a merinó, 7,46%-a húsjuh, 1,78%-a tejelő juh, illetve 1,33%-a cigája, valamint 0,25%-a egyéb genotípusba sorolható. 1997-1999-között 5%-kal növekedett a „tenyészkosok” száma és az időszak végére közel 31 anyajuhra jutott egy apaállat. Kiemelhető – és ez talán az utóbbi évek támogatásának köszönhető –, hogy *több mint kétszeresére emelkedett az ellenőrzött származású, minősített tenyészkosok*

¹ A megkeresettek között nem szerepelt a legnagyobb juhtartó gazdaság a Bakonszegi Awassi Rt. azon oknál fogva, hogy mint gesztor vállalkozás önmaga is az OMFB pályázatban vett részt.

száma, ugyanakkor ez a mutató még mindig messze van a törvény által előírt kötelező 100%-tól, hiszen nem éri el az 50%-ot.

A kosok fajtaösszetételében kismértékű eltolódás mutatható ki az anyajuhokhoz viszonyítva. A merinók részaránya 92% volt, valamint 3% cigája, 2% húsjuh, 1-1% alatti tejelő és racka és 3% meghatározhatatlan genotípusú kost regisztráltunk.

A különböző méretnagyságok esetében a 10 alatti és 400 fölötti anyajuhval rendelkező juhászatok csak merinó kost tartottak, a 101 és 400 közöttieknél az 1,5% húsjuh mellett 5% meghatározhatatlan apaállatot használtak, míg a 11 és 100 anya közötti létszámmal rendelkező tulajdonosoknál cigája, húsjuh és azonosítatlan genotípusok aránya 3,9, 1,6, illetve 3,3% volt.

Érdemes megfigyelni azt, hogy *miképpen alakul a juhágazatban az üzemelési jelleg, a tulajdonforma-, illetve használata.* A juhászatok 98%-a kistermelőként működik, 1,2%-a szövetkezeti és 0,8%-a Kft. formában gazdálkodik. A Juh Terméktanács felmérése szerint 1997-ben a juhtartók 97,3%-a egyéni juhtartóként tevékenykedett; a gazdaságok 1,6%-a termelő szövetkezeti, 0,8%-a Kft., 0,2%-a pedig Bt. tulajdonban volt. A területen gazdálkodók összes árbevételének 37%-a származott juhászatból, tehát gyakorlatilag *alig van olyan vállalkozás, amely csak „egy lábón állva” végzi tevékenységét.* Az összes vizsgálatba volt juhászat 2%-ának származik jövedelme 100%-osan a juhászatból és további 1%-ánál pedig megközelítette ezt az arányt.

Érdekes megoszlás tapasztalható a gazdálkodás tartási-tenyésztési célját tekintve. A juhtartók 4,5%-a csak hobbinak tekinti a juhtenyésztést, 79,9%-a kiegészítő tevékenységnek és *csak 15%-nak jelent főfoglalkozást.* Az is figyelemreméltó, hogy a juhászok egyéb tevékenységéből származó jövedelmük megoszlásánál 41,2%-ban nem mezőgazdasági tevékenység is szerepet kap

(30,6% alkalmazotti, 4,3% szolgáltatási, 6,3% ipari).

Jellemző még a juhászatokra az is, hogy a tulajdonosok 83,4%-ának *nincsen szakirányú végzettsége* és azok közül, akik ilyennek rendelkeznek (16,6%) csak 5,6%-ának van speciális juhász végzettsége. Ez abszolút arányban 9,3%. Az iskolai végzettség részletesebb vizsgálatánál kiderült, hogy a juhászok 9%-a nem rendelkezik 8 általánossal (36%-uk nyolc általánossal, 42%-uknak van valamilyen szakmunkás bizonyítványa, 10%-uk érettségizett és 3%-uknak van felsőfokú végzettsége). (Lásd 2. táblázat.)

Információszerzésük 12 forrásból történik. Ebből a legnagyobb arányt a más juhásztól szerzett tudnivalók jelentik (21,9%), majd ezt követi a Terméktanács 21,5%-ával, jelentős információforrás a falugazdász hálózat (18,1%), az elektronikus sajtó (17,4%), az újságok (11,8%), valamint az Agrárkamara (5%). Kisebbségi a jelentősége a könyvből, az FVM hivataltól, a tanfolyamokon szerzett ismereteknek, valamint a tapasztalatnak és egyéb hírforrásoknak.

A BÁRÁNYSZAPORULAT

A felmérés kitért néhány termelési mutató értékelésére. Közismert, hogy a magyar juhtenyésztés leggyengébb természetes mutatója *az egy anyára jutó hasznosult éves bárányszaporulat.* A vizsgálatok eredményei jól tükrözik, hogy ez a probléma a Biharban is fennáll. Az éves hasznosult bárányszaporulat egy anyára 1997-1999-ben 0,87, 0,86, illetve 0,83 volt. Gondot jelentett az, hogy a bevallások szerint a megszületett bárányszámból 12,9%-a elhullott, 4,5%-a pedig kényszervágásra került. Amennyiben ezt is hozzáadjuk a bárányszaporulathoz, akkor a született szaporulat éppen hogy meghaladja a 100%-ot.

Alapvetően meghatározhatja egy juhászat jövedelmezőségét *a bárányok eladásának időpontja*. Kimutatásaink szerint az áringadozás csak az értékesítés időpontjára vonatkoztatva elérheti a 30-40%-ot. Sajnos a kis juhászatok vagy nem tudnak vagy nem is akarnak alkalmazkodni a változó követelményekhez, hiszen 66,5%-uk – gyakorlatilag fejés nélkül – évente csak egyszer ellett, 19,2%-uk osztott elletést alkalmaz, ami gyakorlatilag szintén egyszeri elletést jelent évenként, és csak 14,3%-uk alkalmaz sűrített elletést. Két-három évtizeddel ezelőtt ez utóbbi arány lényegesen magasabb volt. Országosan 1995-ben ez az arány 22,1%, 29,8%, és 48,1%. A legriasztóbb, hogy 4-5 évvel ezelőtt még majdnem 50%-ban alkalmazták a sűrített elletést, ami mára – legalábbis a térség adatai alapján – jócskán lecsökkent. (Lásd: 3. táblázat.) Annak ellenére, hogy ilyen kedvezőtlenek a természetes mutatók, nagyon kevesen hajlandók fajtaváltásra, hiszen a juhászok 58%-a válaszolt „nem”-mel arra a kérdésre, hogy jobb teljesítmény elérésére hajlandó lenne-e fajtaváltásra, és csak 42%-uk mutatott ehhez affinitást. Legnagyobb arányban a 101 és 400 közötti állományt tartók akarnak váltani (54%), a legkevesebb hajlandóságot erre pedig a 10 alatti tenyészetek tulajdonosai mutatják (22%). Ez jól tükrözi a felkészültséget, az innovációs készséget is.

A juhászatok tulajdonosai *rendkívül tájékozatlanok a fajtaismeretben, fajtahasználatban*, hiszen arra a kérésre, hogy „soroljanak föl 8 juhajtát és jelöljék meg, hogy tejelő- vagy hústípusba tartoznak”, a válaszadók átlagosan 2,7 fajta tudtak megnevezni és az összes válaszadók csak 22%-a tudta megjelölni a megnevezett fajta hasznosítási típusát is. A sok rossz válasz közül talán a legjellemzőbb az, amikor a rackát a válaszadók 50%-a tejelő, 50%-a pedig hústípusba sorolta. De hasonló szakmai mellékfogás a merinó 20%-os tejelő és 80%-os hústípusba sorolása is, nemkülön-

ben az, hogy a cigáját 15%-ban húsfajtának tartják a megkérdezett juhászok.

A TAKARMÁNYOZÁS

Az állattenyésztési ágazatok költség-szerkezetében meghatározó *a takarmányozás*. A felmérésben kitértünk a legelő- és a szántóterület hasznosításra is. A vizsgálatba vont juhászatok mindegyike rendelkezett vagy saját tulajdonú, vagy bérelt legelővel, illetve szántóterülettel. A legelőterületek átlagos aranykorona értéke 5 AK, ami jól jellemzi a kedvezőtlen termőhelyi adottságokat. Némileg kedvezőbb a szántóterületé (20 AK), de ugyanakkor nagymértékű szóródás jellemezte a hasznosított területek minőségét.

A juhászat által használt legelőterületből 50,3% volt saját tulajdonban – bérelt 49,7% –, a szántóterületnek viszont csak 38,7%-a volt a juhászati vállalkozás tulajdonában (4. táblázat). Az egy anyára jutó legelőterület átlaga 0,343 hektár, míg az egy anyára jutó szántóterület 0,456 hektár volt. Kedvezőtlen és nem ösztönöz a legelőterületek művelésére, hogy csak 29,7% esetében kötött bérleti szerződést a tulajdonos és a használó. Ezeknek átlagos időtartama 1,6 év. E két tényező együttesen jelentősen növeli a juhtartók kiszolgáltatottságát.

A vállalkozók 76,8%-a nyilatkozott úgy, hogy a legelőterülete alapján képes lenne több juh tartására is. A 0 és 10 közötti anyajuhot tartók 94,7%-kal, a 11 és 100 anyajuhot tartók 81,4%-kal, a 101 és 400 közötti anyajuhot tartók 46,1%-kal, a 400 fölötti anyajuhot tartók 55,9%-kal tudnának több juhot tartani a legelőterület alapján.

Sajnálattal állapítható meg, hogy a juhászatok csupán 25%-ában végeztek valamilyen *legelő-fenntartási, legelőkezelési tevékenységet*, amely tevékenységek közül kiemelkedik a gyomirtás 36%-os, a műtrágyázás 27%-os és a felületkezelés 23%-os

aránya. Szinte elhanyagolható a felülvetés 6, illetve a telepítés 4%-os részesedése a legelő-fenntartási munkák között. Országosan is igaz, hogy a gyepek nagyobb része az évtizedes használat, az erózió, az elégtelen talaj-erőgazdálkodás következtében gyenge termésátlagú és alacsony tápanyag-ellátottságú területté vált. A gyepek elhanyagolható hányadán végeznek műtrágyázást nagyon alacsony műtrágya adagokkal, a vegyszerezett és öntözött területek aránya szintén elenyésző. A hazai gyepterület 30%-a rendkívül gyenge termőképességű talajvédő gyeppel, mintegy fele gyenge termőképességű, extenzív gyeppel, 17% a félintenzív gyepek aránya s mindösszesen 4% a jó termőképességű rét és legelő (1).

A gazdaságok a jelentős takarmánytermő terület ellenére *nagy mennyiségű takarmányt vásárolnak*, hiszen a szemestakarmány 65,5%-a, a szálaltakarmány 70,7%-a és a táp 58,4%-a származik vásár-

lásból, illetve kerül idegen takarmányként a telepre.

Az egy anyára jutó éves takarmányfelhasználás oka lehet az alacsony fajlagos mutatóknak, hiszen egy anyajuhval 104 kg szemestakarmányt, 243 kg szálaltakarmányt és 17 kg tápot etetnek meg évente. Meggyőződésünk, hogy amennyiben ez az érték igaz, akkor ez döntően járul hozzá az alacsony mutatókhoz. Sajnos az is feltételezhető, hogy rosszul becsülik meg, illetve rosszul tartják nyilván a készleteket és a felhasználást. Éppen ezért meglepő, és várható is egyaránt, hogy a legkisebb juhászatok használják fel a legtöbb szemes- és szálaltakarmányt (155, illetve 271 kg). Ugyanakkor természetes, hogy ezek etetik a legkevesebb tápot (4 kg/anyajuh). Az egy anyára jutó éves takarmányfelhasználás alakulása különböző méretű juhászatokban az alábbi:

<i>Átlagos anyalétszám: 0-11 db</i>	ÁTLAG (kg/db)
Szemes takarmány	155
Szálás takarmány	271
Táp	4
<i>Átlagos anyalétszám: 11-100 db</i>	
Szemes takarmány	109
Szálás takarmány	232
Táp	18
<i>Átlagos anyalétszám: 101-400 db</i>	
Szemes takarmány	93
Szálás takarmány	252
Táp	14
<i>Átlagos anyalétszám: 400 db fölött</i>	
Szemes takarmány	106
Szálás takarmány	253
Táp	19
Egy anyára jutó éves takarmányfelhasználás alakulása	
Szemes takarmány	104
Szálás takarmány	243
Táp	17

1. táblázat

Az üzemi méret alakulása

Üzem mérete (anyak száma)	Üzemek		Összes anyajuh		Ellenőrzött anyák aránya (%)
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	
Országos elemzés 1995-ben 634 üzem esetében					
0-20	138	21,77	1932	2,02	18,48
21-100	301	47,48	15375	16,14	10,28
101-500	161	25,38	35122	36,94	7,99
500<	34	5,35	42642	44,90	17,99
Összes	634	100	95071	100	12,37
Hajdú – Bihar megyei elemzés 1999-ben 247 üzem esetén					
0-10	27	10,8	231	1,4	0
11-100	187	76,2	7472	45,7	19,1
101-400	27	10,8	4654	28,4	13,8
400<	6	2,3	4016	24,4	56,9
összes	247	100	16549	100	43

2. táblázat

Az iskolai végzettség és az életkor szerinti megoszlás

Végzettség	Életkor	Fő	Végzettség	Életkor	Fő
Nyolc általánostól kevesebb	15 – 30 év	3	Technikus, érettségi	15 – 30 év	2
	30 – 40 év	1		30 – 40 év	8
	40 – 50 év	2		40 – 50 év	15
	50 felett	20		50 felett	4
Nyolc általános	15 – 30 év	3	Főiskolai	15 – 30 év	3
	30 – 40 év	13		30 – 40 év	1
	40 – 50 év	26		40 – 50 év	3
	50 felett	62		50 felett	0
Szakmunkás	15 – 30 év	14	Egyetemi	15 – 30 év	1
	30 – 40 év	38		30 – 40 év	2
	40 – 50 év	28		40 – 50 év	0
	50 felett	41		50 felett	1

3. táblázat

A hasznosított elletési időszak

MEGNEVEZÉS	Országos elemzés 634 üzem	Hajdú-Bihar megye 247 üzem
Évi egyszeri elletés	22,1 %	66,5%
Egyszeri, de osztott elletés	29,8 %	19,2%
Sűrített elletés	48,0 %	14,3%
Elletések negyedévenként	Országos elemzés 634 üzem	Hajdú-Bihar megye 247 üzem
I. negyedév	48,8%	50,7%
II. negyedév	13,1%	5,3%
III. negyedév	9,1%	7,9%
IV. negyedév	28,3%	36%

4. táblázat

A legelő és szántó területek tulajdoni megoszlása

	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás	Arányok	Átlagos AK
Saját legelő	1 ha	800 ha	34 ha	96	50,3	5
Bérelt legelő	1 ha	458 ha	54 ha	74	49,7	
Saját szántó	1 ha	290 ha	14 ha	32	38,7	20
Bérelt szántó	1 ha	2000 ha	143 ha	412	61,3	